

فرهنگ ضرب المثل ها و اصطلاحات فارسی و انگلیسی

مولفان

دکتر مهدی مادی

(عضو هیأت علمی دانشگاه قم)

دکتر علی حاجی خانی

(عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت مدرس)

دکتر رسول محمد حسین پور

(عضو هیأت علمی دانشگاه قم)

ناصری، مهدی، ۱۳۵۹-

فرهنگ ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات: فارسی و انگلیسی /
مولفان مهدی ناصری، علی حاجی‌خانی و رسول محمدحسین‌پور
ویراستار فارسی: رسول دهقان‌ضاد، ویراستار انگلیسی: فاطمه حیدری سرمزده
تهران: نشر کتابدار، ۱۳۹۵

۴۳۶ص. (مجموعه کتابدار: ۳۵۰)

موضوع: ضرب‌المثل‌های فارسی - ترجمه‌شده به انگلیسی
موضوع: ضرب‌المثل‌های ایرانی
موضوع: فارسی - اصطلاح‌ها و تعبیرها - واژه‌نامه‌ها - انگلیسی
موضوع: زبان انگلیسی - اصطلاح‌ها و تعبیرها - فارسی
شناسه افزوده: حاجی‌خانی، علی، ۱۳۴۷-

شناسه افزوده: محمدحسین‌پور، رسول، ۱۳۵۷-

رده کنگره: ۱۳۹۵ ۴ ف ۲ ن ۳۹۹۶/ PIR

رده دیویی: ۳۹۸

شماره کتابشناسی ملی: ۴۵۹۴۸۹۶

www.ketabdar.org
mohseni@ketabdar.org

عنوان: فرهنگ ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات فارسی و انگلیسی
مولفان: دکتر مهدی ناصری، دکتر علی حاجی‌خانی و دکتر رسول محمدحسین‌پور
ویراستار فارسی: دکتر رسول دهقان‌ضاد و ویراستار انگلیسی: فاطمه حیدری سرمزده
صفحه‌آرا و تدوین: سمیه کوهی لای طراح جلد: ابوالفضل مهتری استرکی
مجموعه کتابدار، ۳۵۰ شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

نوبت چاپ: ویراست اول: ۱۳۹۵

قیمت: ۳۶۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۴۱-۱۷۱-۶

تلفن: ۶۶۴۱۵۵۶۴ / ۶۶۴۱۵۵۶۱

همراه: ۰۹۱۲۱۸۸۳۵۸۱

صفحه	عنوان
۱۷	دبیاچه
۲۱	آ
۲۱	آبرو
۳۰	آزادی - آزاد
۳۳	آش
۳۵	آهسته - کند - پیوسته - مدا
۳۷	الف
۳۷	اتحاد - وحدت - کثرت - دسته جمعی - اختلاف - تفرقه
۳۹	احتیاج - نیاز - ضرورت - اضطرار - ناچاری - اجار - حدودیت
۴۱	اخلاق - ادب - خوش اخلاقی - مهربانی - بد اخلاقی
۴۴	اراده - همت - پایداری - پشتکار - تلاش - تمرین - مهارت - پافشاری
۴۸	ارتباط - زنجیره - پیوستگی - استحکام - تار و پود
۵۰	ارزش - قدر - قیمت - الأهم - اهمیت - مهم
۵۳	اشارت - اشاره
۵۳	اشتباه - خطا - عیب
۵۵	اصل - واجب - اصیل - فرع
۵۶	اطاعت - فرمانبری - مطیع - کنترل - ارتش - سرباز
۵۸	اعتراف - توبه
۵۹	امید - نومیدی - یأس

- اندازه - افراط - تفریط - حد - قدر - میزان ۶۲
- اندیشه - عقیده - نظر - تفکر - فکر ۶۳
- اول - آغاز - شروع - سرچشمه - نوبت ۶۴
- ب ۷۱
- باد باد ۷۱
- باران - باریدن ۷۱
- بچه - اولاد - فرزند - کودک ۷۲
- بخت - شانس - اقبال - بدبختی - خوشبخت - خوش شانس - خوشبختی ۷۵
- بخشش - عفو - گذشت ۷۷
- بخشش - عطاء - کریم - بُال - است - خساست - بخیل - خسیس ۷۸
- بدی - خوبی - نیکی - خیر - همسینی ۸۰
- بدتر - خراب تر - بدترین - بهتر - بهترین ۸۲
- بُردن - آوردن - حمل کردن ۸۳
- برهنه - لخت - عریان ۸۴
- بزرگ نمایی - مبالغه - اغراق ۸۴
- بفرمایید ۸۵
- بودن ۸۷
- بوسیدن ۸۷
- بهانه - عذر - توجیه ۸۸
- بیهوده - عبث - غیر ممکن - بی فایده - بی اثر ۸۹

پ	۹۱
پاکیزگی - نظافت - شستن	۹۱
پایان - آخر - عاقبت - تمام - کمال - نهایت - غایت - برعکس	۹۱
پسندیدن - دوست داشتن	۹۳
پول - مال - دارایی - ثروت	۹۴
پیشگیری - احتیاط - محکم کاری - جلوگیری - هشدار - ممانعت - پشیمانی - غفلت	۱۰۰
ت	۱۰۵
تجاهل - حاشیه رفتن - طفه رفتن - کتمان کردن - پنهان شدن	۱۰۵
تجربه - آزمودن	۱۰۷
ترس - شجاعت - خطر - ریسک - منفره	۱۱۰
تشخیص دادن - تمییز - شناختن - سر درآوردن - فهمیدن	۱۱۵
تعطیلات	۱۲۰
تفریح - استراحت	۱۲۰
تقلید - الگو - سرمشق	۱۲۱
تکلف - رسمی - غیر رسمی - خودمانی	۱۲۱
تنبلی - تنبل - سستی - کاهلی	۱۲۲
تندرستی - سلامتی - عافیت - بیماری	۱۲۳
تنوع - نوع	۱۲۵
ج	۱۲۷
جا - جای - مکان - مقام - موقعیت	۱۲۷

۱۲۸.....	جزئیات
۱۲۹.....	جوانی - کودکی - پیری
۱۳۱.....	چ
۱۳۱.....	چاپلوسی - تملق
۱۳۲.....	چشم - هم چشمی - همرنگی
۱۳۳.....	چ
۱۳۳.....	حافظه - خط - فراموشی
۱۳۵.....	حرکت - سکون - ثبات - تراکل
۱۳۸.....	حساب
۱۴۱.....	حق - حقیقت
۱۴۴.....	حمله - دفاع
۱۴۵.....	حیا - شرم - خجالت - رو
۱۴۹.....	خ
۱۴۹.....	خاموشی - سکوت
۱۵۰.....	خانه - وطن - غربت - غریب
۱۵۲.....	خبیر
۱۵۳.....	خرابی - خراب کردن - آبادانی - ساختن - خراب کردن
۱۵۵.....	خبرت و پرت
۱۵۵.....	خریدن - خریدار - مشتری - فروختن
۱۵۶.....	خشم - غضب - عصبانیت

خط	۱۵۸
خمیازه	۱۵۹
خواب - بیداری - صبح - سحر	۱۵۹
خواستن	۱۶۱
خود - خدای - خویش - نفس - من - تو	۱۶۳
خوردن - غذا - خوشه - چسبیدن - شکم - گرسنگی - گرسنه - سیر	۱۶۹
خوشبینی - بدبینی - رءظ	۱۷۵
خونسردی - بی خیالی - بی آشنایی - ستیم گرفتن	۱۷۶
خیانت - نامردی - پشت کردن - پشت	۱۷۹
خیس - تر	۱۸۰
د	۱۸۱
دادن - گرفتن - داد و ستد - بده بستون - عوض	۱۸۱
دبّه	۱۸۲
در دسر - مزاحمت	۱۸۲
دزد	۱۸۵
دست و پا چلفتی	۱۸۵
دعوا - الم شنگه - جنگ - کدورت - خصومت - آشتی - صلح	۱۸۶
دل - قلب	۱۸۹
دلشوره	۱۹۰
دوری - ممنوعیت - دور - ممنوع	۱۹۱

۱۹۴	دورویی
۱۹۹	دوست - رفیق - آشنا - خویش
۲۰۲	دیدن - دیدار - ملاقات
۲۰۲	دیده - چشم - نگاه - چهره - صورت - سلیقه
۲۰۷	در
۲۰۷	دار - سِر
۲۰۹	راستی - صداقت - راست - دروغ
۲۱۳	راه - روش - مسیر
۲۱۷	رنج - سختی - دشواری - مشکلات
۲۱۸	روز مبادا
۲۲۱	ز
۲۲۱	زدن - تیر - درست - هدف - گل
۲۲۴	زن - مرد - همسر - شوهر - ازدواج
۲۲۷	زندگی - عمر - دنیا - روزگار - جهان - زمانه
۲۳۲	زبان - ضرر
۲۳۲	زیبایی - جمال - زیبا
۲۳۵	س
۲۳۵	سازگاری - سازش - مدارا - موافقت - توافق - مخالفت
۲۳۷	سپاسگزاری - تشکر - تحسین - ستایش - تعارف - ناسپاسی - قدرشناسی - سرزنش - نکوهش
۲۴۳	سخن - گفتار - حرف - کلام - زبان

سرنوشت - تقدیر - قضا و قدر - روزی - قسمت - اتفاق - آمدن - تصادف - حادثه	۲۵۴
سفر	۲۵۷
سوزن	۲۵۸
سه	۲۵۸
سیب	۲۵۹
ش	۲۶۱
شادی - خوشی - رضا - خنده - گریه - اشک - غم	۲۶۱
شبهات - شبیه - مشابه - هم جنس - تفاوت - متفاوت - مختلف	۲۷۰
شک - تردید - دودلی - معلق - شکاف - حقین	۲۷۶
شکست - باخت - ناکامی - پیروزی	۲۷۸
شگفتی - تعجب - هیجان - عجیب - غریب	۲۸۱
شوخی - بازی - مسخره بازی - دست انداختن	۲۸۳
شهرت - آوازه - مشهور	۲۸۶
شیر	۲۸۷
ص	۲۹۱
صبحانه	۲۹۱
صدا - آواز	۳۰۳
صرفه جویی - اسراف - هدر دادن - دخل - خرج	۳۰۳
ض	۳۰۷
ضعف	۳۰۷

ط	 ۳۰۹
طبیعت - عادت - اصالت - بنیاد - ذات	 ۳۰۹
ظ	 ۳۱۳
ظلم - ستم - جفا - بیداد - ظالم - ستمکار	 ۳۱۳
	 ۳۱۵
ع	 ۳۱۵
عشق - شوق - دوست داشتن - حب - محبت - احسان	 ۳۱۶
عقل - عاقل - دانش - داری - جاهل - نادانی - دیوانه	 ۳۱۹
علت - سبب - معلول - دامن - مدرک	 ۳۲۱
عمل - کردار	 ۳۲۲
غرق - غریق - شنا	 ۳۲۴
غول	 ۳۲۵
ف	 ۳۲۷
فرار - گریز - جیم شدن	 ۳۲۷
فضولی - مزاحمت - دخالت - فضول	 ۳۲۹
فقر - نداری - فقیر	 ۳۳۳
فی البداهه	 ۳۳۵
ق	 ۳۳۷
قانون - نظم - استثناء - تبصره - بی قانونی - هرج و مرج - نظارت - برابری - مساوات	 ۳۳۷
قدرت - توانایی - قوی - زور - اجبار - الزام	 ۳۴۰

۳۴۲	قرض - بدهکاری - عاریت - نقد - نسیه
۳۴۴	قسم - سوگند
۳۴۶	قناعت - قانع - حرص - طمع - طماع - آزمند - حریص
۳۴۹	قول - وعده
۳۵۱	ک
۳۵۱	کار - مشغله
۳۵۴	کاشتن
۳۵۶	کمک - تشویق - جانبداری - پارتی بازی - مراقبت - سرپرستی
۳۶۱	کنه
۳۶۱	کوچک - کم - ریز - قطره - بزرگ - زیاده - درشت
۳۶۵	کوزه
۳۶۵	گ
۳۶۵	گاو بندی
۳۶۶	گدا
۳۶۷	گذشتن - تمام شدن - گذشته - تاریخ - تغییر
۳۷۲	گرم - داغ
۳۷۴	گیل
۳۷۵	گناه - جرم - تقصیر - بی گناهی - برائت
۳۷۷	گوش - شنیدن - کر - کور - غرض
۳۸۳	ل

لباس - پوشش - آرایش.....	۳۸۳
لجاجت - اصرار - پافشاری.....	۳۸۴
م.....	۳۸۷
مجازات - انتقام - تلافی - تقاص - قصاص - مکافات.....	۳۸۷
مرا - جدایی - اجل - مرده - گور - قبر - کفن.....	۳۹۰
مساج.....	۳۹۶
مشورت.....	۳۹۶
معما.....	۳۹۷
مُفت - رایگان - مجانی - ارن - گران - هدیه - پیشکشی.....	۳۹۷
مقایسه - قیاس - قیاس مع الفارق.....	۴۰۰
مهمان - مهمانی - ضیافت.....	۴۰۱
ن.....	۴۰۳
ناز و نعمت.....	۴۰۳
ناگهانی.....	۴۰۳
نام - اسم.....	۴۰۴
نان.....	۴۰۶
نزدیک.....	۴۰۷
نصیحت - پند - اندرز - موعظه - عبرت.....	۴۰۷
نقطه.....	۴۰۸
نمک.....	۴۰۸

- ۴۰۹..... نو- جدید- قدیمی- کهنه
- ۴۱۰..... نوش دارو
- ۴۱۱..... نیم- نیمه- نصف- نصفه- وسط
- ۴۱۳..... و
- ۴۱۳..... وقت- زمان- فرصت- امروز- فردا- به ندرت
- ۴۲۳..... هـ
- ۴۲۳..... همکار- هم پیش
- ۴۲۳..... هنر
- ۴۲۴..... هیچی- هیچ
- ۴۲۷..... ی
- ۴۲۷..... یک- دو- همه- همه چیز
- ۴۳۵..... مهم ترین منابع و مآخذ

دیباجه

چه نیازی موجب گردآوری «فرهنگ ضرب المثل‌ها و اصطلاحات فارسی-انگلیسی» شده است؟

در پاسخ باید گفت اگر چه در چند دهه‌ی اخیر، مجموعه ضرب‌المثل‌های فارسی خوبی از جمله «مجمع الأمثال هبله‌رودی» (از کهن‌ترین مجموعه‌های ضرب‌المثل که در سال ۱۰۴۹ قمری نوشته شده است)، «امثال و حکم دهخدا» (دومین و مشهورترین مجموعه‌ی ضرب‌المثل‌های فارسی)، و مجموعه ضرب‌المثل‌های فارسی و انگلیسی ارزشمندی از جمله «امثال فارسی به انگلیسی» از پدر فرهنگ‌نویسی دوزیانه ایران، سلیمان حیم، و «فرهنگ منظوم و منثور ضرب‌المثل‌های فارسی و معادل انگلیسی آنها از مؤلف ارجمند دکتر منوچهر موسوی» و غیره منتشر شده است؛ اما هنوز جامعه‌ی ما در زمینه‌ی فرهنگ اصطلاحات و ضرب‌المثل‌ها با کمبودها، فراوان روبروست و در این میان، به ویژه جای مجموعه‌ای جامع، پیراسته، کارآمد و آسان‌یاب اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های فارسی و انگلیسی، خالی است. مجموعه‌ای که:

- دربردارنده‌ی اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های مشترک فارسی و انگلیسی باشد.
- بر اساس واژه‌ی مهم و نیز مفهوم ضرب‌المثل، تنظیم شده و با استفاده از ارجاعات، به کاستن صفحات کتاب و موضوعی شدن آن، کمک کرده باشد.
- دربرگیرنده‌ی روایت‌های گوناگون یک اصطلاح، ضرب‌المثل، و معادل‌های آن در دو زبان باشد.
- اغلب ضرب‌المثل‌های انگلیسی و تقریباً تمامی اصطلاحات انگلیسی موجود در آن، به زبان ساده، شرح داده شده باشد.
- در بردارنده‌ی نحوه به کارگیری ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات انگلیسی، مثل‌های متعدد باشد.
- به دور از هرگونه اظهارنظر شخصی، در بردارنده‌ی توضیحات و مثال‌های کاربردی برای اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های انگلیسی باشد.
- نام‌گوینده‌ی شناخته‌شده‌ی ضرب‌المثل‌های فارسی و انگلیسی را ذکر کرده باشد.
- درست‌ترین و دقیق‌ترین معادل را دربرداشته باشد.
- معادل‌های فارسی و معادل‌های انگلیسی ذکر شده، روزآمد و کارآمد باشند.
- آسان‌یاب باشد؛ به گونه‌ای که خواننده به سرعت جمله‌ی موردنظر خود را با مشخص کردن واژه‌ی مهم ضرب‌المثل، بیابد.

این فرهنگ که اینک به جامعه‌ی ادبیات تطبیقی و دوست‌داران زبان و ادبیات فارسی و انگلیسی تقدیم می‌شود، حاصل ده سال کار و تلاش برای رسیدن به هدف‌های بالاست. تدوین ضرب‌المثل‌ها بر اساس واژه‌ی اصلی و مفهومی آنها نوعی تقسیم‌بندی موضوعی بوده که نخستین بار بدین شیوه در میان دو زبان صورت می‌گیرد. تقسیم‌بندی موضوعی این امکان را برای خواننده فراهم می‌آورد تا روایت‌های گوناگون و معادل‌های مختلف یک ضرب‌المثل را به سرعت و آسان پیدا کرده و با متداول‌ترین و جالب‌ترین و ژرف‌ترین گفته‌ی مشترک میان دو زبان آشنا شود.

سیوهی تنظیم

نگارندگان در مجموعه حاضر از تقسیم‌بندی موضوعی بهره گرفته‌اند که دشوارترین شیوه از نظر تدوین و معتبرترین شیوه برای خوانندگان است. بارزترین کاستی تقسیم‌بندی حرف‌به‌حرف اصطلاحات ضرب‌المثل‌ها در مقایسه با تقسیم‌بندی موضوعی، پراکنده‌گویی و بی‌نظم بودن مضامین مطرح شده خواهد بود؛ به گونه‌ای که اصطلاحات و ضرب‌المثل‌ها بی‌ارتباط معنایی با یکدیگر و تنها به اساس ترتیب الفبایی ذکر می‌شوند. در تقسیم‌بندی حرف‌به‌حرف، امثال و حکمی که سامی‌های دارند، به صورت پراکنده و در صفحات مختلف کتاب آورده می‌شود. این در حالی است که در تقسیم‌بندی موضوعی، تمامی اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های مشابه و هم‌معنا، در ذیل یک مدخل جمع‌آوری می‌گردد که برای خواننده بسیار سودمند خواهد بود. برای نمونه در این تقسیم‌بندی، تمامی اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های زیر را که دارای مضمون مشابه بودند، می‌توان یکدیگر ارتباط معنایی دارند، در ذیل مدخل «قناعت» ذکر می‌گردد:

چشم‌تنگ دنیا دوست را / یا قناعت پُر کند یا خاک گور / نعمت چشم‌تنگ دنیا دار را / یا قناعت پُر کند یا خاک گور «سعدی» روده تنگ به یک نان جو / پیر کرد / نعمت روی زمین پُر نکند «سعدی» || دیده تنگ چشم و دل گرسنه را جز خاک گور پُر نمی‌کند || چشم حریص را مگر خاک سیر کند || آدم شکمش گرسنه باشد، اما چشمش گرسنه نباشد || آنان که غنی‌ترند، محتاج‌ترند و...

گاهی در کنار مدخل اصلی، چندین مدخل فرعی نیز ذکر می‌گردد که در این صورت اغلب، به ترتیب، نخست ضرب‌المثل‌هایی که با مدخل اصلی و سپس ضرب‌المثل‌هایی که با مدخل فرعی شروع شده است، بیان می‌گردد. در ادامه نیز دیگر ضرب‌المثل‌ها و اصطلاحات به ترتیب الفبایی ذکر می‌شود. برای نمونه: (قناعت - قانع - حرص - طمع - طماع - آزمند - حریص):

● چشم‌تنگ دنیادوست را/ یا قناعت پُر کند یا خاک گور «سعدی»/ ● طمع کرده بودم که کرمان خورم/ که کرمان بخوردند ناگه سرم «سعدی»/ ● حریص و طمع نباش!/ ● سلام روستایی، بی طمع نیست و...

برای جلوگیری از تکرار در بسیاری از موارد ضرب‌المثل‌های چندین موضوع مشابه در یک مدخل گنجانده شده است. برای نمونه ضرب‌المثل‌های که در خصوص: "شکست، باخت، ناکامی، پیر زی و بُرد" می‌باشد همگی در مدخل "شکست" ذکر شده است.

نکته: یار هم در خصوص ضرب‌المثل‌های مشترک فارسی و انگلیسی این است که ضرب‌المثل‌های دو زبان در بسیاری از موارد تطابق کامل با هم نداشته و تنها در بخشی از معانی خود با هم مشترک باشند به عبارتی دیگر، ضرب‌المثل‌ها در هر زبان اغلب معانی کلی‌تری از معادلی که بی‌آنها در زبان دیگر ذکر می‌شود، دارند که البته معمولاً معنای اصلی ضرب‌المثل معادل زبان دیگر را نیز در برداشته ولی علاوه بر آن، دارای چندین معانی دیگر نیز می‌باشند که ضرب‌المثل معادل هیچ‌گاه نمی‌تواند تمامی آن معانی را منتقل نماید. برای حل این مشکل و برای فهم درک بیشتر ضرب‌المثل‌های انگلیسی، تلاش شده است تا ترجمه ضرب‌المثل انگلیسی به فارسی بتواند آخرین معادل فارسی در داخل پراکنش ذکر شود.

یکی از ویژگی‌های دیگر این فرهنگ این است که علاوه بر معادل‌یابی ضرب‌المثل‌های فارسی در انگلیسی، مهم‌ترین و کاربردی‌ترین اصطلاحات و ضرب‌المثل‌های انگلیسی، به زبان ساده و روان به انگلیسی تعریف شده و در قالب چند مثال کاربردی نیز، به کار گرفته شده است. که این توضیحات نیز در بسیاری از موارد می‌تواند به فهم عمیق‌تری از ضرب‌المثل فارسی تلقی شود. گفتنی است که اغلب توضیحات ضرب‌المثل‌ها و معادل‌های کاربردی به ترتیب از سه منبع (The Concise Oxford Dictionary of Proverbs and Clichés)، (The Free Dictionary) و (Dictionary of Popular Proverbs and sayings) گرفته شده است.

علائم و نشانه‌های به کار رفته در این مجموعه:

(●) نشانه ضرب‌المثل اصلی

(||) فاصله میان دو ضرب‌المثل فارسی

(/) فاصله میان دو مصراع

در پایان، گفتنی است که ما خود آگاه هستیم که گردآوری فرهنگی با این حجم خالی از لغزش و کاستی نخواهد بود و مسئولیت هرگونه اشتباهی نیز بر گردن گردآورنده‌گان این

مجموعه است، ولی بدیهی است که کاری در این اندازه؛ به تنهایی و بی‌عنایت دیگران به کمال نمی‌رسد چنانچه بر نمی‌خیزد به تنهایی صدا از هیچ دست؛ از این‌رو از خوانندگان محترم تقاضا داریم که هرگونه نقد و نظر خود را در رابطه‌ی با این اثر از طریق ناشر به نگارندگان منتقل نمایند تا بتوانیم در آینده نزدیک کاستی‌های آنرا برطرف سازیم.

مهدی ناصری (عضو هیأت علمی دانشگاه قم)

علی حاجی‌خانی (عضو هیأت علمی دانشگاه تربیت مدرس)

رسول محمد حسین پور (عضو هیأت علمی دانشگاه قم)

www.ketab.ir